

Transistör Tetiklemeli Tesla Bobini Tasarımı ve Yapımı

Emre Uncuoğlu¹, Özcan Kalenderli², Hakan Kuntman³

^{1,3}Elektronik ve Haberleşme Mühendisliği Bölümü, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul

²Elektrik Mühendisliği Bölümü, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul

¹e-posta: emre_uncuoglu@yahoo.com.tr

²e-posta: ozcan@elk.itu.edu.tr

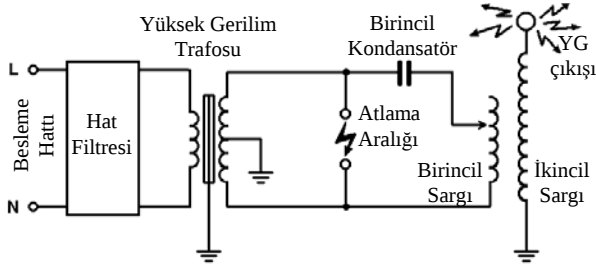
³e-posta: kuntman@itu.edu.tr

Özet

Bu çalışmada, 100 V ile sürülen, 18,5 kV'a kadar 170 kHz frekanslı gerilim üretebilen, transistör tetiklemeli Tesla bobini tasarlanmış ve yapımı gerçekleştirilmiştir. Bunun için bilinen Tesla üreteçlerinden farklı olarak yüksek gerilim bobinini rezonans frekansında sürecekle ve anahtarlama (tetikleme) yarı iletken elemanlarla (transistörlerle) yapılan bir yapı tasarlanmış, frekans ayar devresi oluşturulmuştur. Üreteçte rezonans, transistörlerin tetikleme frekanslarının yüksek gerilim bobini ve kapasitesinden oluşan ikincil paralel rezonans devresinin öz frekansına eşitlenmesi ile sağlanmıştır. Sonuçta, üreteçte yüksek gerilim trafosu ve birincil kondansatör kullanılmadığı için benzerlerinden daha hafif ve taşınabilir, atlama aralığı kullanılmadığı için ise daha verimli bir üreteç elde edilmiştir.

1. Giriş

Adını elektrik alanında pek çok keşfi olan mucit Nikola Tesla'dan alan Tesla bobinleri veya üreteçleri, yüksek frekanslı yüksek gerilim üreten hava çekirdekli rezonans trafolarıdır. Profesyonel ve amatör pek çok kişinin ilgisini çeken bu üretecin, Nikola Tesla tarafından yapılan ve önerilen orijinal devre şeması Şekil 1'de gösterilmiştir.

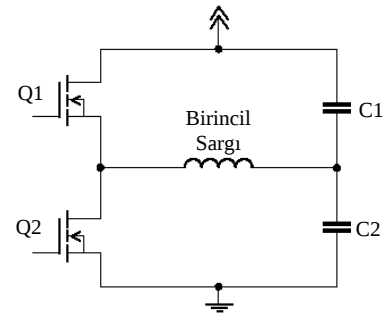
Şekil 1: Geleneksel Tesla bobini yapısı.

Devrenin çalışma ilkesi şu şekildedir. Yüksek gerilim trafosu birincil kondansatörü doldurur. Birincil kondansatörün gerilimi atlama aralığının atlama gerilimi değerini ulaştığında bu aralıkta atlama yani kısa devre olur. Bu durumda birincil kondansatör ve birincil sargı paralel bağlı duruma gelir. Bu şekilde oluşan birincil rezonans devresiyle, ikincil sargı ve yüksek gerilim çıkışının halka ya da küre şeklindeki elektrodunun toprağa göre kapasitesinden oluşan ikincil rezonans devresi rezonansa girer. Bu sayede üretecin çıkışında frekansı rezonans frekansına eşit, yüksek frekanslı yüksek gerilimler elde edilir. Devre rezonansa girerek çalışma durumuna geçmesi için birincil ve ikincil rezonans devrelerinin öz frekansları birbirine eşit olmalıdır [1-5].

Geleneksel yapıdaki Tesla bobinleri hala en güçlü tasarım olarak kabul edilmesine rağmen birbirlerine göre üstünlükleri ve eksiklikleri olan birçok farklı Tesla bobini yapısı gerçekleştirilmiştir. Bu yapıların en belirgin farkı, atlama aralığı yerine kullanılan yapılarıdır. Bu devrelerin bazılarında tekli atlama aralığı, bazılarında çoklu atlama aralığı, bazılarında vakum tüplü atlama aralıkları kullanılmış ve bu aralıkta bir atlama şeklinde elektriksel boşalma ile devre çalışması sağlanmıştır. Son zamanlarda ise yarı-iletken anahtarlama veya tetiklemeli olarak söylenen Tesla üreteçlerine ilgi artmıştır. Geleneksel yapıda daha önce söz edildiği gibi tetikleme, atlama aralığı arasında atlamayı sağlayan gerilim düzeyine göre yapılır. Eğer atlama aralığı bir motora bağlanırsa bu tetikleme, hem gerilime hem de frekansa göre olur. Bu tür yapılara, döner atlama aralıklı Tesla bobinleri denir. Tesla bobinlerinin bunun gibi birçok farklı türü vardır.

Transistör tetiklemeli Tesla bobinleri en genel şekliyle tetikleme işleminin yarı-iletken elemanlarla yapıldığı Tesla bobinleridir. Bunların da kendi içlerinde birçok türü vardır. Örneğin ark aralığı yerine iki yönde iletim yapan bir yarı-iletken konursa ve bu yarı-iletken belirli frekansa ve/veya gerilim düzeyine göre tetiklenirse bu yapıya çevrimdışı Tesla bobini denir.

Bu çalışmada transistör tetiklemeli Tesla bobinlerinin en temel yapılarından biri olan Şekil 2'deki yapı kullanılmıştır.

Şekil 2: Yarı-iletken tetiklemeli Tesla bobini yapısı.

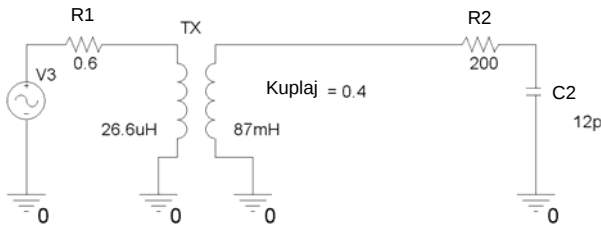
Bu yapıda yüksek gerilim trafosu, atlama aralığı ve birincil kondansatör kullanılmaz. Bunların yerine birincil sargı yarım köprü sürme yöntemi ile iki adet transistör (Q1, Q2) kullanılarak sürülür. C1 ve C2 kondansatörleri gerilim bölücü olarak davranırlar. Devrenin giriş gerilimi, yarı-iletken elemanların gerilim sınırları doğrultusunda bir kaç yüz voltun üstüne çıkamaz. Bundan dolayı birincil sargının sarım sayısı, geleneksel Tesla bobini tiplerine göre daha azdır hatta bazı tasarımlarda 1 ya da 2 sarıma kadar düşebilir. Tesla bobini bir tür rezonans trafosu olduğundan bu tasarımda da önemli olan

nokta bobinin rezonansa sokulmasıdır. Bu yapıda rezonans, transistörlerin tetikleme frekanslarının ikincil devrenin öz frekansına eşitlenmesi ile sağlanır. Bu devrede yüksek gerilim trafosu ve birincil kondansatör kullanılmadığı için tasarım daha hafif ve taşınabilir, atlama aralığı kullanılmadığı için ise daha verimli bir tasarımdır [6-7].

Bu çalışmada sunulan transistör tetiklemeli Tesla bobini yapılmadan önce, daha önce yapılmış olan çalışmalar incelenmiş ve küçük, görece daha az tehlikeli bir model üzerinde düşük gerilim ve güçte bir Tesla üretici üzerinde çalışılmıştır. Bu çalışmadan elde deneyim ve sonuçlar tatmin edici olduktan sonra burada sunulan modele geçilmiştir.

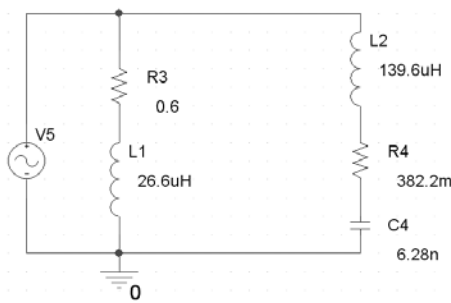
2. Devrenin Tasarımı

Bu çalışma çerçevesinde yapılması düşünülen Tesla bobininin öncelikle devre çözümlemesi yapılmıştır. Çözümleme için oluşturulan devre modeli Şekil 3'teki gibidir.

Şekil 3: Tesla bobininin devre modeli.

Burada C2 kondansatörü, Tesla üreticinin yüksek gerilim çıkışı elektrodu olarak kullanılan halka ya da küre şeklindeki elektrodun toprağa göre kapasitesini veya diğer deyişle ikincil devrenin kapasitesini temsil etmektedir. R2 direnci ikincil sargının iç direncidir. TX trafosunun birincil ve ikincil tarafındaki endüktans değerleri hesaplanmış birincil ve ikincil sargı endüktanslarını göstermektedir. R1 direnci birincil sargının iç direncidir. Devrede kullanılan eleman değerleri Şekil 3 üzerinde gösterilmiştir. Bu devre yapısı devrenin daha kolay çözümlenebilmesi için, içinde trafo bulundurmayan Şekil 4'teki eşdeğer bir devre yapısıyla değiştirilmiştir.

Şekil 4: Tesla bobininin eşdeğer devre modeli.

Şekil 3 ve 4'te verilen iki devre modeli arasındaki geçiş aşağıdaki denklemlerle yapılmıştır.

$$L2 = (L_p / k^2) - L_p \quad (1)$$

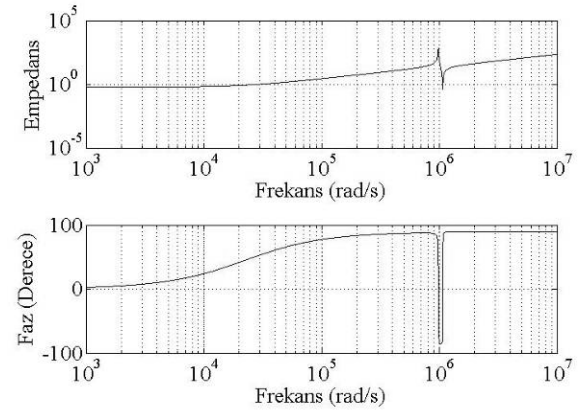
$$R4 = R1 L_p / (k^2 L_s) \quad (2)$$

$$C4 = k^2 L_s C1 / L_p \quad (3)$$

Denklemlerde L_p ve L_s sırasıyla bobinin birincil (primer) ve ikincil (sekonder) sargı endüktanslarıdır. k , manyetik kuplaj katsayısıdır. $L1$, L_p 'ye, $R3$ ise $R1$ 'e eşittir. Yukarıdaki gibi tanımlı elemanlarla devrenin aktarma işlevi aşağıdaki gibi elde edilmiştir.

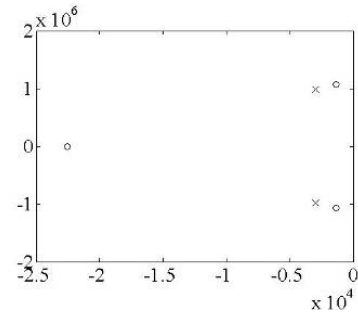
$$\frac{L1L2(s + \frac{R3}{L1})(s^2 + s\frac{R4}{L2} + \frac{1}{L2C4})}{(L1 + L2)[s^2 + s\frac{R3+R4}{L1+L2} + \frac{1}{C4(L1+L2)}]} \quad (4)$$

Ardından bu aktarma işlevi üzerinden Şekil 5'te verilen faz ve empedans grafikleri çıkartılmıştır.

Şekil 5: Aktarma işlevine ilişkin faz ve empedans grafikleri.

Faz ve empedans grafiklerine göre birincil sargı, ikincil devreye ilişkin öz frekansta sürüldüğünde giriş empedansı en küçük değerini alır yani sisteme en büyük güç aktarılmış olur. Rezonans frekansında sistemin faz farkı -90 derece olur. Burada bu karakteristiği oluşturan etmenler sistemin sıfırları ve kutuplarıdır. Sistemin sıfır kutup grafiği Şekil 6'da gösterilmiştir.

Şekil 6: Aktarma işlevinin sıfır-kutup grafiği.

3. Tesla Üreticinin Yapımı

Üreticinin ikincil sargısı, 0,5 mm çaplı emaye bobin teli, tek tabaka olarak, yalıtkan bir boru üzerine sarmal şekilde sarılarak yapılmıştır. Bu bobinin üst ucunda yüksek gerilim çıkışı olarak 5 cm çaplı küresel elektrot kullanılmıştır. Bu şekilde ikincil kapasite, ikincil sargının sarmal arası kapasitesiyle, çıkış elektrodunun toprağa göre kapasitesinin

paralel eşdeğerinden oluşmaktadır. Çalışma kapsamında yapılan Tesla bobininin, sarım sayısı ve boyutları kullanılarak hesaplanan kapasite, endüktans ve direnç değerleri Tablo 1’de verilmiştir.

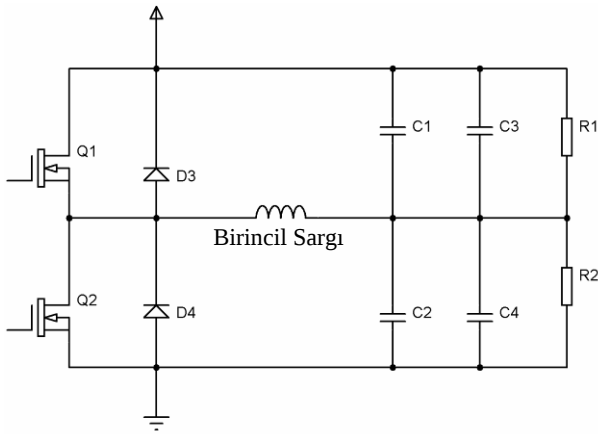
Tablo 1: Üretcin sargı parametreleri.

İkincil kapasite	15 pF
İkincil sargının sarım sayısı	2550
İkincil sargının endüktansı	87 mH
İkincil sargının iç direnci	200 Ω
Birincil sargının sarım sayısı	20
Birincil sargının endüktansı	26,6 μ H
Birincil sargının iç direnci	0,6 Ω

Bu özelliklerdeki bir Tesla bobinini sürmek için gerekli devre katları ayrı ayrı tasarlanmış ve daha sonra birleştirilmiştir.

3.1. Güç Katı

Üretcin birincil sargısını sürmek için Şekil 7’deki güç katı devresi kullanılmıştır.

Şekil 7: Güç katı devresi.

Daha önce de söz edildiği gibi C1, C2, C3, C4 kondansatörleri gerilim bölücü olarak kullanılmışlardır. Değerleri ikincil devreyi rezonansa sokmayacak kadar büyük olmalıdır. R1 ve R2 dirençleri de kondansatörlerden yapılmış olan gerilim bölücü devresinin dengesini sağlamak için eklenmiştir.

D3 ve D4 diyotları birincil sargının ters indüklendiği anahtarlama durumlarında güç mosfetlerinin üzerine düşebilecek gerilim düzeylerini azaltmak için kullanılmıştır. Q1 ve Q2 mosfetleri de birincil sargıyı süren mosfetlerdir [8].

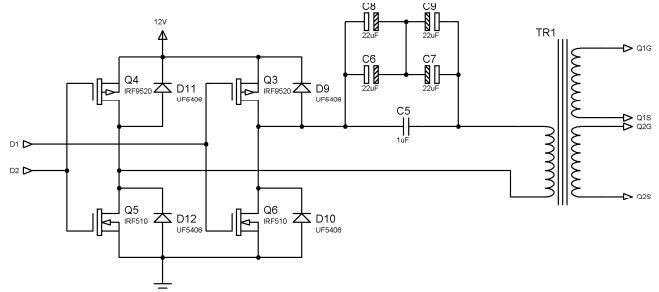
3.2. Sürme Katı

Q1 ve Q2 mosfetlerinden özellikle yukarı taraftaki mosfetlerin sürülmesi işlemi zordur ama bu zorluğu aşabilecek birçok yöntem vardır. Bu yöntemlerden biri de kapı sürme trafosu (Gate Drive Transformer – GDT) olarak adlandırılan yapıdır. Bu trafo bu frekansta bu mosfetleri sürmesi için tasarlanmış ve sarılmış özel bir trafodur. Halka şeklinde ve ferit malzemeden üretilmiş olması tercih edilir. Trafonun sarılması gereken en az sarım sayısı akı yoğunluğu bağıntısından şu şekilde hesaplanır.

$$N = (V \times t) / (B \times A_c) \quad (5)$$

Bu bağıntıda B-Tesla cinsinden manyetik akı, V-volt cinsinden sargılara uygulanan gerilim, t-saniye cinsinden uygulanan gerilimin süresi, A_c -m² cinsinden manyetik çekirdeğin kesit alanı ve N de en az sarım sayısıdır.

Bu çalışmada kullanılan sinyalin değerleri yerine konulduğunda birincil sargının en az 6 sarım yapılması gerektiği hesaplanmıştır. Sürme devresinin geri kalanı Şekil 8’de gösterilmiştir.

Şekil 8: Sürme katı devre tasarımı.

Şekil 8’de sağdaki trafo kapı sürme trafosudur. Kullanılan trafonun birincil sargısı 16 sarım, ikincil sargıları ise 24 sarımdır. Devre kullanılan kondansatörler sayesinde dalga tepesi üstü eğilmesi denilen bozulmanın önüne geçilmiş olur. Bu trafoyu süren mosfetler H-köprüsü olarak dizilmiştir ve endüktif yük sürdükleri için bunların da önlerine ters diyot bağlanmıştır.

3.3. Sinyal Üretici

Sürme katının sürülmesi için de sinyal üretme katına gereksinim vardır. Burada üretilen sinyaller ile bobinin çalışma frekansı ve gücü değiştirilebilir ayrıca bobine ek bindirimler (modülasyonlar) eklenebilir. Sinyal üretme katında Cypress firmasının PSOC mikrodenetleyicileri kullanılmıştır. Bu mikrodenetleyicinin içine 16 bitlik, 24 MHz ile 732.42 Hz arasında sinyal üretebilen PWM katı yerleştirilmiştir. Bu PWM katının bir diğer özelliği ise sürme devresi için gerekli olacak olan eşlenik sinyalleri aynı kaynaktan üretebilmesi ve bu sinyallerin yükselen kenarlarının arasına istenildiği kadar ölü zaman eklenebilmesidir.

3.4. Geri Besleme

Rezonans frekansının ayarı için geri besleme olarak ikincil sargı ile toprak bağlantısı arasına bir akım trafosu yerleştirilmiştir. Bu akım trafosundan alınan genlik ve faz bilgisi sayesinde bobinin rezonans frekansına olan uzaklığı izlenebilmiştir.

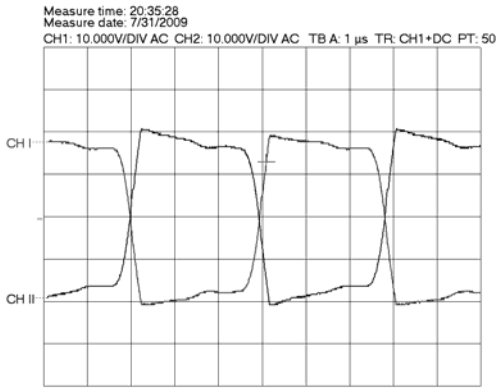
4. Uygulama Sonuçları

Tesla üretcinin çıkış gerilimi, 50 kV’luk bir yüksek gerilim voltmetresi ile ölçülmüştür. Güç katı giriş gerilimi 100 V civarında iken Tesla üretcinin rezonanstaki çıkış gerilimi 18,5 kV düzeyine kadar çıkabilmektedir. Şekil 9’da Tesla üretci rezonanstaki gözlemlenmiş sinyaller görülmektedir. Şekil 9’da kare dalga, sinyal üretme katının çıkışını; sinüs dalgası ise geri besleme frekansını göstermektedir.

Kapı sürme trafosunun çıkışında mosfetleri sürmek üzere kullanılacak iki eşlenik çıkış bulunmaktadır. 170 kHz’de bu sinyaller Şekil 10’daki gibi görülmektedir.

Şekil 9: Rezonansta geri besleme ve sürme sinyalleri

Şekil 10: Kapı sürme trafosu çıkış sinyalleri.

Şekil 11’de bu çalışma sonunda gerçekleştirilen ve çalıştırılan transistor tetiklemeli Tesla üretici görülmektedir.

Şekil 11: Yapımı gerçekleştirilen transistor tetiklemeli Tesla üretici.

Şekil 12’de ise tasarımı ve yapımı gerçekleştirilen Tesla üreticinin yüksek gerilim çıkışında elde edilen yüksek frekanslı yüksek gerilimden dolayı görülen boşalmalardan bir örnek gösterilmiştir.

Şekil 12: Üreticinin çıkış geriliminin yarattığı elektriksel boşalmalardan bir görünüm.

5. Sonuçlar

Yarı-iletken tetiklemeli Tesla bobinlerinin en büyük üstünlüğü çalışma frekanslarının değiştirilebilmesidir. Tesla bobinlerinde ikincil kapasite çok fazla etmene bağlıdır ve farklı ortamlarda, farklı noktalarda ve farklı şekillere sokulduğunda rahatlıkla değiştirilebilirler. Geleneksel tipteki Tesla bobinlerinin aksine bu tip rezonans değişimi durumlarında, yapının önemli elemanlarının değerlerini değiştirmeye gerek kalmadan sadece sinyal üreticinin frekansını değiştirmek yeterlidir.

Bu tasarımda geri besleme sinyali kullanılarak eklenebilecek bir özellik kendi kendine rezonansa girebilme özelliğidir. Geri besleme sinyalinin karakteristiğine bakılarak sürme sinyallerinin frekansı değiştirilip, bu amaca uygun bir devre tasarlanabilir.

Tesla bobinlerinin en büyük sorunlardan biri verimlerinin düşük olmasıdır. Elektronik elemanlar kullanılarak verimleri artırılmış olsa da hala diğer sebeplerden dolayı verimleri düşüktür. Yapılabilecek ayrıntılı çalışmalarla gücün büyük kısmının ikincil sargıya aktarılması için gerekli olan manyetik kuplaj değerinin artırılması sağlanabilir.

6. Kaynakça

- [1] Özkaya, M., *Yüksek Gerilim Tekniği*, Cilt II, Birsan Yayınevi, İstanbul, 2005.
- [2] Özkaya, M., *Yüksek Gerilim Tekniğinde Ölçme*, Matbaa Teknisyenleri Basımevi, İstanbul, 1984.
- [3] Golka, R. K., "Long Arc Simulated Lightning Attachment Testing Using a 150 kV Tesla Coil", IEEE Int. Symp. on Electromagnetic Compatibility, San Diego, CA, Oct. 9-11, 1979.
- [4] Finkelstein, D., Phillip G., and Joshua S., "High Voltage Impulse System", The Review of Scientific Instruments, Vol. 37, No. 2, Feb. 1966.
- [5] Hoffmann, C. R. J., "A Tesla Transformer High-Voltage Generator", The Review of Scientific Instruments, Vol. 46, No. 1, Jan. 1975.
- [6] Grotz, T., "Project Tesla - An Update", Tesla Coil Builders Association News, Vol. 9, No. 1, Jan., Feb., March 1990.
- [7] Peterson, G. L., "Project Tesla Evaluated", Power and Resonance, The International Tesla Society's Journal, Vol. 6, No. 1, Jan., Feb., March 1990.
- [8] Johnson, G. L., "Solid State Tesla Coil by Dr. Gary L. Johnson", Manhattan, 2001.